

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король С. М., канд. політ. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Піскун В. М., д-р іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 11 від 11.05. 2017 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях:
історія, проблеми, перспективи** : матер. IV Всеукр. наук.-
практ. конф. : у 2 част. (Суми, 19 травня 2017 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський
державний університет, 2017. – Ч. 1. – 100 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 703 від 5 грудня 2016 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

САМОЙЛЕНКО Є. А.
(Сумський державний університет)

ЗМІСТ ПРИНЦИПУ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЙ ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВ

В умовах сучасного світового правопорядку принцип рівноправності та права народів розпоряджатися своєю долею розглядається одним із основних принципів міжнародного права. Принцип самовизначення народів – це принцип загального міжнародного права, згідно з яким усі народи мають право вільно без втручання ззовні визначати власний політичний статус і здійснювати свій соціально-економічний і культурний розвиток.

Право народів на самовизначення, будучи нормою *ius cogens* і невід’ємним компонентом архітектури сучасного міжнародного правопорядку, отримало різні форми закріплення:

по-перше, у вигляді імперативних принципів і норм універсального міжнародного права (ст. ст. 1, 2, 55 Статуту ООН; ст. ст. 1, 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.; ст. ст. 1, 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.);

по-друге, у вигляді міжнародно-правового принципу, сформульованого у Заключному акті НБСЄ 1975 р., якому держави-учасники не надали сили міжнародного договору, а тільки підтвердили своїми підписами його політичне значення;

по-третє, у вигляді норм рекомендаційного характеру (наприклад, положення резолюцій Генеральної Асамблеї ООН).

Із прийняттям Гельсінського акту НБСЄ у практиці Організації з безпеки та співробітництва в Європі та, зрештою, і ООН акцентується увага насамперед на зовнішньому характері самовизначення. Водночас, хоча будь-який народ і має право на

самовизначення, наслідки від володіння цим правом не можуть бути однаковими для всіх народів. Деякі з них можуть отримати повну незалежність (т. зв. «зовнішнє» самовизначення), в той час, як інші можуть домогтися «внутрішнього» самовизначення. Перший тип означає, що народи самостійно визначають свій політичний статус у системі міжнародних відносин; другий – що народи здійснюють своє самовизначення в рамках однієї держави.

Є раціональна думка, що «зовнішнє» самовизначення (сецесія) може вважатися законною, якщо влада держави унеможливує «внутрішнє», наприклад, допускає масові порушення прав людини або систематичну дискримінацію [1, с. 49-50]. Проте первинним є «внутрішнє» самовизначення, в рамках якого народ може самореалізуватися через створення культурної автономії, федеративних чи конфедеративних структур, національно-територіальних одиниць тощо. Відділення є вищим, але не завжди обов'язковим атрибутом самовизначення. Тобто, якщо уряд із дотриманням основних прав і свобод людини надає населенню право на участь у політичному, економічному, соціальному та культурному житті країни, то спроби, спрямовані на розчленування держави, підриив її політичної єдності, – незаконні, а саме відділення порушує принцип самовизначення народу та принцип територіальної цілісності.

Саме на встановлення балансу між територіальною цілісністю і самовизначенням були зорієнтовані положення Гельсінського акту 1975 р. та наступних актів НБСЄ (ОБСЄ). Приміром заключний документ Віденської зустрічі учасників НБСЄ 1989 р. також підтвердив, що, виходячи з принципу рівноправності і права народів розпоряджатися своєю долею, всі народи завжди мають право в умовах повної свободи визначати, коли і як вони бажають, свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні та здійснювати на власний розсуд

свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток [2]. Фактично утворення власної держави передбачалося в якості крайньої форми реалізації принципу самовизначення народів.

Самовизначення націй тісно пов'язане з питанням території, оскільки визнання за націями права на утворення незалежних національних держав нерозривне з їх правом на свою територію. Тому під час реалізації принципу самовизначення народів виникає проблема механізму його практичного застосування в умовах принципу територіальної цілісності держав. Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи їх права на самовизначення, свободу і незалежність. Ніщо не повинно тлумачитися як санкціонування або заохочення будь-яких дій, які вели б до часткового або повного порушення територіальної цілісності або політичної єдності суверенних і незалежних держав, які дотримуються в своїх діях принципу рівноправності і самовизначення народів [3].

Загалом сучасна доктрина міжнародного права допускає можливість здійснення територіальних змін на підставі принципу самовизначення. За загальним правилом, у подібних випадках не повинно виникати питання про порушення принципу територіальної цілісності. Однак, у практиці міжнародних відносин досить часто відбувається абсолютизація принципу територіальної цілісності, його пріоритету над принципом рівноправ'я і самовизначення народів. При цьому загальновизнаним є той факт, що основні принципи міжнародного права є взаємопов'язаними. Тому при тлумаченні та застосуванні кожний принцип має розглядатися виключно з урахуванням усіх інших.

Принцип територіальної цілісності держав, не заперечуючи законності територіальних змін на основі

самовизначення, виключає лише насильницьке розчленування і анексію території ззовні в результаті агресії. Виходячи з цього, принцип територіальної цілісності призначений лише для захисту від зовнішніх зазіхань на територіальний суверенітет держави [4, с. 80].

У новітній доктрині міжнародного права та практиці міжнародних відносин окреслилася тенденція до визначення чітких критеріїв розмежування дії принципів самовизначення народів і територіальної цілісності держав. Зокрема, за наявності фактів геноциду, тортур, етнічних чисток, порушення «внутрішнього» самовизначення, дискримінації або у разі вичерпання інших засобів держава втрачає право щодо захисту і збереження територіальної цілісності. У даному контексті виникає право захисної, або відновлювальної, сецесії (remedial secession). Воно не лише легітимізує право виходу зі складу державної території тієї чи іншої етнічної групи, національної меншини, але й фактично включає до суб'єктів самовизначення інші відмінні від держави утворення, не рахуючи нації і народи, що борються за незалежність [5, с. 76].

Розділяючи наведені точки зору, слід відмітити, що реалізацію принципу самовизначення народів варто розглядати в контексті об'єктивно існуючої поведінки держави щодо певної групи людей, які ідентифікують себе як певну національну спільноту в межах цієї держави, що спрямована на їх дискримінацію, фізичне винищення чи утиски іншого характеру. Захист від зовнішніх зазіхань на територіальний суверенітет держави впливає із принципу територіального верховенства і політичної незалежності держав, а також невтручання у внутрішні справи і компетенцію зі сторони інших країн.

---

1. *Задорожний А. В.* Российская доктрина международного права после аннексии Крыма : [монография] / А. В. Задорожний; Укр. асоц. междунар.

права, Ін-т междунар. отношеній Киев. нац. ун-та ім. Тараса Шевченко, Каф. междунар. права. – К.: К. И. С., 2015. – 144 с.

2. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Народи з безпеки та співробітництва в Європі від 15 січня 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081.

3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами у відповідності до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

4. *Барсегов Ю. Г.* Территория в международном праве / Ю. Г. Барсегов. – М.: Госюриздат, 1958. – 268 с.

5. *Цимбрівський Т. С.* Принцип рівноправ'я та самовизначення народів у сучасному міжнародному праві / Т. С. Цимбрівський // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 2 (1). – С. 74-78.

СИВОЛАП І. В.

(Сумський державний університет)

СУЧАСНІ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку України як демократичної, соціальної і правової держави, з урахуванням глобальних змін, які відбулися в останні роки, розвиток місцевого самоврядування є одним із пріоритетних напрямків державної політики. Проблема модернізації сучасної системи місцевого самоврядування в Україні набуває нового концептуального змісту. Її рішення буде сприяти вирішенню важливих державних проблем. Місцеве самоврядування сьогодні є важливим чинником демократизації суспільного життя, децентралізації і передумов громадянського суспільства. У процесі реформування системи місцевого самоврядування в Україні доцільно використовувати міжнародний досвід, а також чітко розуміти яка модель місцевого самоврядування найкраще відповідає українським реаліям. Ефективність запровадження